

Sammanfattning och diskussion

Enligt den Nationella narkotikahandlingsplanen (2002) har den svenska narkotikapolitiken som syften att färre ska börja använda narkotika, att fler ska upphöra med sitt användande (d v s efterfrågeminskande åtgärder) samt att minska tillgången på narkotika (utbudsminskande åtgärder). Ofta fokuseras analyser av utvecklingen på efterfrågan medan denna rapport främst uppehåller sig vid utbudet.

Att använda uppgifter om prisutvecklingen, i kombination med uppgifter om beslagsutvecklingen, är en metod som används internationellt för att bedöma utbudet av narkotika (UNODCCP 2000). I föreliggande rapport redovisas utvecklingen av de svenska narkotikapriserna och denna information sätts i relation till beslagsutvecklingen för att ge en bild av tillgänglighetens utveckling för ett antal preparat.

Narkotikaprisinformation erhålls via CANs regionala rapporteringssystem om droger (CRD), och har samlats in alltsedan slutet av 1980-talet. Rapportörerna, som i detta sammanhang begränsats till anställda inom polisväsendet, lämnar uppgifter om den lokala/regionala narkotikasituationen två gånger per år. Sedan år 2000 bearbetas dels uppgifter av mer lokal prägel från poliser i större städer och dels den rikstäckande information som lämnas av de 21 länspolismyndigheterna. Samma år utökades inte bara antalet rapportörer och den geografiska täckningen utan också antalet bevakade narkotikasorter.

För hasch, amfetamin, kokain, och i relativt hög utsträckning även för heroin, kan prisutvecklingen följas från 1988 och framåt. Eftersom det handlar om en tidsrymd om 17 år har inflationen stor betydelse och därför har de inrapporterade priserna justerats efter SCBs konsumentprisindex och räknats om till 2005 års penningvärde. Priserna avser ”gatupriser”, med andra ord priset vid överlåtelse av små mängder i detaljistled. Dessa har sedan omräknats till grampriser när så behövts.

Det kan konstateras att gatupriserna för de ovan nämnda narkotikasorterna är relativt låga under 2000-talet jämfört med slutet av 1980-talet. Exempelvis rapporterades hasch kosta ca 80 kronor per gram 2005, vilket är en halvering jämfört med 1988 räknat i 2005 års penningvärde (även om skillnaden i nominella priser är relativt liten). Samtidigt fördubblades polisens och tullens beslag under perioden (både i antal och vikt), vilket talar för att tillgängligheten på hasch har ökat. Även amfetamintillgängligheten har enligt samma

mätmetod ökat kraftigt under perioden. Priserna har sjunkit ännu mer än för hasch (ca 60%) medan beslagen tredubblats jämfört med utgångsåret. År 2005 rapporterades ett gram amfetamin kosta ca 250 kronor.

Också för kokain och heroin visar statistiken på en ökning av tillgängligheten sedan 1988, om än inte lika tydligt som i fallen med hasch och amfetamin. Kokain rapporterades kosta runt 800 kronor grammet 2005, vilket är en 40-procentig nedgång sedan 1988. Eftersom förhållandevis få kokainbeslag görs, är utvecklingen svårare att tolka men det står helt klart att beslagen är mångdubbelt fler i slutet än i början av perioden. Detta visar att kokaintillgängligheten ökat men beslagsantalet, liksom antalet prisrapporteringar, indikerar att denna drog är betydligt ovanligare än exempelvis hasch eller amfetamin.

Priserna på brunt heroin har fallit med bortåt 55% under perioden och 2005 sades ett gram kosta runt 1 200 kronor. Även om betydelsen av uppgifter från ett enskilt år inte ska överdrivas får det ändå noteras att detta ligger 200 kronor högre jämfört med det prisläge som rått tidigare under 2000-talet. Fram till millennieskiftet ökade heroinbeslagen men sedan 2001 är beslagstrenden vikande, även om beslagsnivåerna fortfarande är betydligt högre än 1988. Sammantaget tyder detta på att tillgängligheten av heroin inte ökat under 2000-talet och att tillgången rent av kan ha försämrats, vilket skulle styrkas om 2005 års prisökning står sig även i 2006 års mätningar.

För de ovan nämnda narkotikasorterna gäller, med visst undantag för kokain, att prisminskningarna till större delen ägde rum under 1990-talet och att prisläget varit relativt stabilt under 2000-talet. Jämfört med 1988 är alltså priserna i stort sett halverade 2005, men jämför man 2005 med de närmast föregående åren är prisläget stabilt, möjligen med undantag för heroin.

Trots att såväl frågor som rapportörsbas förändrats i CRD under åren bedöms prisutvecklingen speglas relativt väl. Detta inte minst som den svenska utvecklingen visar sig följa den som gäller för Västeuropa och USA, för de droger där det finns jämförbara uppgifter (heroin och kokain). Man kan även konstatera att prisnivåerna är lägre i Västeuropa och USA än i Sverige.

Den mera långsiktiga utvecklingen i Sverige för övriga inrapporterade narkotikasorter (ecstasy, kat, LSD och GHB) kan inte redovisas, då prisuppgifter för dessa preparat systematiskt började insamlas först år 2000. Så mycket kan dock sägas att ecstasypriserna sjunkit något medan priserna för övriga droger varit mer eller mindre oförändrade. Eftersom sistnämnda droger är mindre vanliga så är beslagen färre. Detta leder till mera slumpmässiga variationer, vilket får stor betydelse när tidsperioden är kort. Inte för någon av dessa droger går det att säga något bestämt om utvecklingen av tillgängligheten.

Det framgår att narkotika i regel är något billigare i storstadslän än i övriga län. Skillnaderna blir lite större sett till en nord-sydlig axel. Allra lägst är pri-

serna normalt i de sydligaste länen, i synnerhet i Skåne, medan priserna ofta är något högre i mellansvenska län och allra högst i nordligare belägna län. Detta är inte särskilt uppseendeväckande utan förefaller rimligt med hänsyn till smuglingsvägar och befolkningstäthet; konsumenterna behöver vara tillräckligt många för att mer fungerande marknader ska uppstå. I län med högre priser är antalet prisrapporteringar ofta färre, vilket kan tolkas som att där droger är mera sällsynta är de normalt också dyrare.

Att priserna i många fall sjunkit samtidigt som beslagen ökat i omfattning pekar på ett ökat inflöde av narkotika och en ökad tillgänglighet, såväl i ekonomiska som fysiska termer. En alternativ förklaring till fallande priser skulle kunna vara en vikande efterfrågan, och en åtföljande reaktion från marknaden med sänkta priser för att upprätthålla intresset. Att detta skulle vara fallet motsägs dock av att alla tillgängliga uppgifter pekar på att narkotikakonsumtionen är klart mer omfattande under 2000-talet jämfört med slutet av 1980-talet, även om 1990-talets ökning har avstannat under 2000-talet och enligt vissa källor också sjunkit något.

Det är dock inte okomplicerat att avgöra hur tillgängligheten påverkar konsumtionen, och forskningen på området är inte särskilt omfattande. Avsikten med denna rapport är inte heller att försöka väga betydelsen av utbud och efterfrågan mot varandra, utan att försöka beskriva utvecklingen av tillgängligheten. Som tidigare nämnts ökade narkotikakonsumtionen i Sverige parallellt med att priserna föll, och detta gällde såväl tungt missbruk som mera tillfälligt experimenterande. Av detta kan man dock inte dra några bestämda slutsatser om i vilken grad konsumtionsökningen beror på tillgänglighetsökningen. Prisminskningarna i sig kan säkert ha flera olika tänkbara följder för konsumtionen i stort, liksom för olika konsumentgrupper, med avseende på preparat och konsumtionens storlek etc.

I rapportens avslutande avsnitt ges ett par exempel på publicerade resultat rörande tillgänglighetens betydelse. Data från skolundersökningar i USA visar att enligt elevernas rapportering har tillgängligheten på marijuana ingen betydelse för förändringar i konsumtionen. Under perioden 1975–2005 svarade omkring 90% av eleverna att de anser att det är enkelt för dem att få tag på marijuana. Samma period varierar dock konsumtion kraftigt. Denna uppvisar i sin tur ett (spegelvänt) samband med hur stor andel som upplever att det är stor risk att man skadar sig fysiskt eller psykiskt om man röker marijuana regelbundet.

Författarna drar slutsatsen att förändringar i amerikanska tonåringars cannabisanvändning främst bestäms av attityder och inställning till konsumtionen, och av upplevda risker med densamma, men inte så mycket i förändringar av den (upplevda) tillgängligheten. De påpekar vidare att de som inte använder cannabis rankar skälen pris och tillgänglighet som mindre betydelsefulla för beslutet att inte (längre) använda drogen. Det är dock viktigt att hålla i min-

net att dessa slutsatser är dragna i ett land där tonåringarna upplever narkotikatillgängligheten som konstant god.

Ett annat exempel från en helt annan konsumentgrupp kommer från årligen genomförda intervjuer med sprutbytande heroinister i Oslo. Dessa rapporterar att heroinpriserna fallit med ca 70% under perioden 1993–2004 (inflationjusterade priser). Parallellt med att priserna sjönk så ökade missbrukarnas genomsnittliga konsumtion, från runt 8 till 20 gram i månaden. Ytterligare en effekt av prisminskningen var att missbrukarnas inkomstbehov minskade, detta trots att konsumtionen således steg. Främst minskade intäkterna från langning, prostitution och tillgreppsbrottslighet. Av detta drar författaren slutsatsen att även missbrukare av en så pass beroendeframkallande drog som heroin är priskänsliga.

Tanken att missbruket skulle vara konstant oavsett pris, ”kosta vad det kosta vill”, verkar alltså inte vara korrekt. Även heroinmissbrukare reagerar på prisförändringar. I detta fall ökade konsumtionen när priserna sjönk. Författaren reserverar sig dock för om priskänsligheten skulle ha varit densamma ifall en motsatt utvecklingen skett, d v s om priserna stigit istället för sjunkit. Att priskänsligheten skulle kunna vara olika beroende på om det sker en ökning eller minskning är tänkbart, då det torde vara lättare att öka förbrukningen av en beroendeframkallande vara än att sänka den.

Av den norska studien framgår även att amfetaminpriserna sjönk relativt kraftigt under perioden, med ca 60%, medan den genomsnittliga månadsförbrukningen endast steg från 17 till 20 gram. Detta kommenteras inte närmare men kan vara en konsekvens av att priskänsligheten var desto större för det avsevärt mycket dyrare heroinet.

Avslutningsvis kan det konstateras att det idag finns ett väl fungerande system för inhämtning av prisuppgifter rörande narkotika. I kombination med beslagsuppgifter kan prisinformationen utgöra en användbar indikator för att följa narkotikatillgängligheten. Fortfarande saknas säkrare och mera detaljerad kunskap om hur tillgängligheten påverkar konsumtionen på narkotikaområdet. Det förefaller dock stå klart att effekterna ser olika ut beroende på vilket preparat det handlar om, liksom vilken typ av konsumentgrupp som avses, men viktigt är också från vilket utgångsläge och i vilken region utbudsförändringarna sker.